

BULGARCADA TÜRKÇE KÖKENLİ SOYADLARI

Mihail M. YANÇEV

Özet

Soyadları her ulusun ecdadını simgeler, geçmişin sayfalarını açar, ünlü kişilerin adlarını tarihe yazdırır.

Bu açıdan yola çıkarak Bulgar ulusunun geçmişine ve bugününe ışık tutan bazı soyadların oluşması, gelişmesi hâlâ Bulgar dilinde varlığını korumaktadır.

Yazı, Bulgar dilinde bazı fonetik değişmelerle varlığını koruyan Türkçe kökenli soyadları üzerinedir. Uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Bulgar ulusu henüz o dönem soyadlarını kullanagelmıştır.

Anahtar sözcükler: Kişi adları, onomastik, Türkçe, Bulgarca, aile adları.

Abstract

The family names of every nation carry the imprint of history and register the names of the geniuses in history.

In this way some of the Bulgarian family names give information about the past and the present of the Bulgarian nation. Some family names and their formation still keep their own features.

The article describes Bulgarian family names that have come from Turkish and have gone through a lot of phonetic changes. The Bulgarian nation was under Ottoman rule for a very long time, for that reason in Bulgarian there are still family names which carry the characteristics of that time.

Key words: names, onomatik, Turkish, Bulgarian, family names.

Dünyada konuşulan diller, yıllar boyunca birbirlerini etkilemiştir. Gerek kültürel, gerek bilimsel, gerekse siyasi olaylar her vakit dille ulaşılmış, dille benimsetilmiştir. “Türk dili, 2500 yıllık geçmişi olduğu söylenen yazılı kay-

naklara dayalı hayatı içinde zaman zaman başka dil ve kültürlerin baskısıyla bunalıma düştü veya düşürüldü.” (Tural 2005: 387-392). Türk dili de giderek tarih boyunca kâh şive, kâh yabancı kelimeler olsun bu etkiler altında kalmıştır. Farsça ve Arapça sözcükler bugün dahi belimizi büküyor. Bugün dahi Divan edebiyatı ve tarihî eserleri sözlüklerle okuyup anlamaktayız.

Türk Dil Kurumu bu hususta büyük gayretler göstererek Türkçenin benliğini dile getirmektedir.

Bulgaristan beş yüz yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış. Osmanlı döneminin bütün yasaları, bütün kuralları Osmanlıca ile uygulanmış. Bulgar dili de bu uygulamaların neticesi olarak birçok sözcükleri benimsemiştir. Türkçe diye adlandıracağımız bu sözcükler, aslında Arapça ve Farsçadır. Türkçe yoluyla Bulgarcaya geçen bu sözcüklerin çoğu konuşma dilinden geçmiştir. Terim olarak kullanılan birçok kelimeler de Bulgar yazarlarının imlasından kaynaklanır. Yani bugünkü Bulgar dilinde kullanılan sözcüklerin kökü kökeni çok çok değişik, çok çok dallı budaklıdır. Hatta bir kurala bile uymamaktadırlar.

Bulgar dili bitişken dillerden değildir. Bulgarca aynı zamanda fonetik olmuş olsa da, yazılış ile okunuş arasında oldukça farklar vardır. Bütün bunlar incelemeye çalıştığımız konuyu daha da güçleştirmektedir. Bulgarcanın ‘v’leri çoğu kez ‘f’ okunur. Örneğin: Kenarov yazarız, Kenarof okuruz. Yani ötümlü ve ötümsüz ünsüzler zaman zaman yerlerini değiştirirler. Örneğin: doklad yazarız, doklat okuruz. Asenovgrad yazarız, Asenovgrat okuruz. Bu kurallar zaman zaman değişir, okuyucuyu biraz zorlaştırır. Sonra Bulgarcada ses uyumu denen bir şey yoktur. Türkçenin birçok sesleri Bulgarcada yok, veya bu sesler birkaç harfle, sesle belirtilir. Örneğin: ördek kelimesi Bulgarcada yürdek, döner kelimesi Bulgarcada düner yazılır. Son zamanlarda Bulgaristan’da Türklerin dönerleri satılmaya başladı. Türkologlara sormadan piyasa habire düner diye yazmaya başladı. Yani kuşlar gibi tünemeye başladı satılan yiyecek. Buna benzer örnekler çoktur. Gerçekten Bulgarcada Türkçe sözcükler o kadar çok ki. Gazeteciler hele son zamanlarda Türkçe sözcük kullanmada yarış yapıyor. Apaş, asker, çan, avcı, ahmak, budala, çoban gibi sözcükleri gazetelerde görmek pek kolaydır. Aslında Bulgarcaya birçok sözcük yerleşmiş, kullanılmaktadır. Örneğin: yorgan, düşek (döşek), tavan, düşeme (döşeme), merak, kısmet, aba, çeşmi (çeşme), balkan, badana, bayat, işleme, çirak (çırak), kalfa, bardak, biçki (biçki), ayrân (ayran), balta, kazan, koriya (koru), esnaf, kayme, kazma, poturi (potur), siniya (sini), canki (can eriği), terziya (terzi), tefter (defter), kopuk, kolçak, alış veriş gibi sözcükler dopdolu çağdaş Bulgarcada.

Bulgar dilindeki Türkçe sözcük konusu çok geniş ve çok etraflı incelemeler gerektiriyor. Yazımızda Osmanlı döneminde Bulgarcaya girmiş soyadlarına değinmek istiyoruz.

Soyadı diye Bulgarcada bir terim yoktur. Aslında bu ad sülale adıdır. Yani Türkçedeki soyadı olayı burada yoktur. Soyadlarının çoğu da genelde Osmanlı dönemindeki toplumsal ve ekonomik gelişmeleri yansıtmaktadır. Toplum olarak Bulgar esnafları, zanaatçıları Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için birçok zanaatlarla yeniçeri ocağının bir baş kaynağı olmuştur. Türkçeden gelen bu dil özellikleri gerek fermanlarda, gerek zamanın idari kuruluşlarında uygulanıyordu. Bundan olacak günümüze kadar birçok meslek adları, meslek kuruluşları Bulgarcanın dil kurallarına uydurularak kullanılagelmiştir. Hele de Türkçenin meslek adlarının yapımında kullanılan: -cı, -ci, -cu, -cü, -çlı, -çi, çu, çü yapım ekleri kullanıldıkları sözcüklere Bulgar dilinin özelliklerine uymuşlardır. Örneğin: Türkçenin oğlu sözcüğünün yerine kullanılan Bulgarcanın -ev, -ov ekleri o dilin kurallarınca kullanılmışlardır: Abaciev, Arabaciev, Türkçenin -cı takısı yerine ı değil, ı gelmiştir, Bakirciev (cıev), Baltaciev (Baltaciev), Balıkçiev (Balıkçiev), Basmaciev, Boyaciev, Bunarciev (b ünsüzü ötümsüz p yerine kullanılmış), Buruciev (olsa olsa zamanında hayvanları eneme anlamında kullanılmış olsa gerek), Gaytanciev, Danaciev (damızlık dana bakan kimse), Darakçiev (ötümsüz t sesi yerine ötümlü d olmuş), Dermenciev (su değirmeni işleten kişinin mesleği, Türkçenin yumuşak ‘g’si silinmiş), Domuzçiev (domuz bakan kimse), Dügmeciev (düğme yapan kimse, Bulgarcada yumuşak ‘g’ olmadığından, ‘g’ sesi sert, ötümlü okunur), Kabakçiev, Kavalciev (kaval çalan veya yapan kimse), Kazanciev, Kalayciev, Kalpakçiev, Kalenciev (kalemci olsa gerek), Kantarciev, Kafesçiev, Keremitçiev (birinci hecedeki geniş e ünlüsü Türkçenin dar i ünlüsü yerine kullanılmış), Keçeciev (keçe yapan kimsenin sanatı), Konakçiev (Türklerin bugün de kullandıkları bu kelime bugün Bulgarcada halen kullanılmaktadır. Sofya yakınlarında bir semt adı Araba Konak’tır), Koyunciev (koyun bakan, koyun temin eden), Külciev (Osmanlı döneminde kullanılan bu terminoloji, Türkçe sözlüklerde deşifre edilmemiştir), Balciev, Balev, Balinov (Türkçenin balinası olsa gerek), Baltov (balta yapan kimse veya takma ad), Bahçevanov, Başev (baş sözcüğünün anlamını taşısa gerek), Beev (burada bey sözcüğü Bulgarcanın kurallarına uyarak, Türkçenin y sesini eritmiştir).

Bulgarcada Türkçeden geçen, birinci hecede kullanılan y sesleri ne yazılır, ne de telaffuz edilir. Örneğin: elek (yelek), eltepe (yeltepe), eni (yeni), edi (yedi), elpeze (yelpaze), elken (yelken), Bekârov, Beşkov, Birov, Bodurov, Bozduganov (yumuşak g yerine g ünsüzü gelmiş), Bozarov (bir işi bozan kimse), Bozukov (bu soyadı Türklerde de var, Bulgarlarda da, aklını yitirmiş kimse olması gerek), Boşev, Buyukliev (bıyıklı, dar ı ünlüsü yerine dar u ünlüsü kullanılmış). Türeme eki -lı, -li, -lu, -lü ekleriyle birçok soyadları kullanılmış-

tır. Bu örnekte biyık - biyıklı olmuş. Budakov, Burmov (burma yapan, hayvan eneyen kimsenin mesleği), Vakarelov (Türkçenin vakar sözünden türeyen bu sözcük bir de el adını almış. Yüksek il, yöre anlamına gelir. Hatta vakar sözcüğü yüksek anlamında kullanıldığına göre, Bulgar radyolarının yayınlarını sağlayan antenler, cihazlar Vakarel semtinde bulunmakta, yani en yüksek yere bu antenler yerleştirilmiştir. Buna benzer il, el sözcükleri başka Bulgarca kelimelerde de kullanılmaktadır). Örneğin: Küstendil kasabasının adı, Kosta ili, yani Kosta'nın himayesinde bulunan yöre. J. Hammer dahi bu adı Osmanlı Tarihi'nde belirtmiştir. Orada idare edenin adı Kosta (özel ad)imiş. Vezirov, Vekilov, Gavazov (Türkçenin kavas sözcüğünden türemiş, yani kelimenin kökü kavas olmakla Bulgar dilinin kurallarınca ötümsüz k ötümlü g ünsüzüne dönmüştür. Bulgar dili fonetik olmadığı için sonundaki ş ötümlü z'ye dönüşmüştür). Gercikov (gercik sözcüğü kuzey - doğu Bulgaristan şivelerinde süs, resimli, çiçekli anlamında kullanılmaktadır. Bu sözcükle Bulgaristan'da birçok soyadları vardır. Yani çok kullanılan bir soyadıdır). Sülemezov (Bulgarcada ö olmadığından onun yerini dar ünlü ü almış. Aslında eylem dem türeme bu kelime söylemek'ten türemiş, onun olumsuz takısı ma.me almasından söylemez yerine sülemez oluşmuş.

Gâvurov, Delibaşev, Deliev, Demirev, Cambazov, Cangozov (bu örnekte de Türkçenin ö ünlüsünden kaçınılmış ve yerine o ünlüsü kullanılmıştır), Celepov (örnekteki ötümsüz p ötümlü b ünsüzü yerine kullanılmıştır), Dimanov (duman sözcüğünün u ünlüsü dar i ünlüsü almış). Dinekov (değnek sözcüğündeki ünlülerin ve yumuşak g'nin düşmesinden oluşmuştur), Dişliev (dişi olan, -li ekiyle türetilmiştir, sonra da soy takısı gelmiştir), Domuzov, Dudov (dut sözcüğünün ötümsüz t'si ötümlü d'ye dönüşmüştür). Dülgerov, Ekimov (bu sözcük ya ekmek eyleminden ya da ekim ayı adından türemiş desek belki yanılmayız ama, Osmanlı döneminde ay adları tamamıyla Arapça olduğundan, bu soyadının ekmek eyleminden türediğine kanaat getirmekteyiz), Enikov, Zenginov, Zümbülev (z.s ünsüzleri yer değiştirmiş). İbrişimov, İzmirliiev, İncov (bu soyadının İncev varyantı da var), Yolov, Kavrikov (bu sözcükte a ünlüsü ı ünlüsünün, i ünlüsü de ı ünlüsünün yerlerini almışlar, Kıvrıkov olmuştur), Kadiev, Kadıncov (bu sözcük Bulgarca takı almış, yani kadınka olacağı yerde Kadıncov olmuş, çünkü Bulgarcanın erillik, dişilik kurallarınca bu sözcük eril durumunda kullanılmalıydı). Bazı şivelerde (Kuzey-doğu Bulgaristanda) kadın sözü güzel anlamına da gelir. Sözcük tek başına kullanılsaydı kadınka, yani kadın olurdu. Soyadı olunca şüphesiz sözcüğün cinsiyetini de değiştirmek gerekir. Kazakov, Kaişev (Türkçenin y ünsüzü eritilmiş ve ı ünlüsü yerine i ünlüsü getirilmiş), Deliev (bu sözcükte de aynı kuralın özellik-

leri de var), Kaydımov soyadı kaymak fiilinden türetilmiş. Kaymak anlamını ifade eder. Kalayciev (burada ı ünlüsü ı ünlüsüyle değiştirilmiştir). Kalburov, Kelenderov, Kalfov, Kalıfov, Kalıçov (a ünlüsü ı ünlüsünün yerine kullanılmış), Kamberov, Kamburov, Kapanov, Karagitliev (bu soyadının oluşumunda kara sıfatından sonra ö ve ü ünlülere geleceği yerde yani götlü oluşması yerine gitli olmuş. Soyadı oldukça yaygın, Karagötlüeva kullanılsaydı belki anlamının farkına varıldı), Karagözov, Karagülov, Karacov (çok yaygın bir soyadı), Karakaşev, Karamanov (soyadının kökü kökeni Bulgar uzmanlarına göre iri, yakışıklı, kuvvetli), Karaman Anadolu'dan gelme, aslı her halde karaman ile bir bağlantısını belirtse gerek, Kardeşev, Karov, Karpuzov, Kasvetov, Kasırov (Türkçenin ı ünlüsü yerine a ünlüsü kullanılmış), Katranov, Kemilev (Kâmil adının bozuk biçimi), Kenarov, Kerezov (kiraz sözcüğünün e yerine ı, a yerine ı ünlülerinin gelmesinden oluşmuş), Kehayov (ikinci hece katılmış), Kibarov, Kolçakov, Kondakov (birinci hecedeki o ünlüsü ü ünlüsünün yerini almıştır), Koparanov, Kopukov, Kuleliev (kule sözüne -li eki getirilmiş), Kulov, Kumanov, Kurtev, Kuşev, Kırciev (kır sözünde -cı ekinin yerine -ci ekinin kullanılması), Külçiev, Külev, Kürçiyiski (-ski eki Bulgarçada soyadı anlamında kullanılır. Kürk sözünün ı ünlüsü ü ünlüsü yerini almış), Küçükov, Macarov, Macunov, Mangırov (argo, para anlamında), Mandaciev, Mandova, Marangozov, Maşalov (Türkçenin maşallah sözünün ı ünsüzünün düşüşü. Bulgarçada buna benzer çift ünsüzlerin düşmesi çoktur), Mehanciev (meyhane sözündeki ses değişiklikleri: birinci hecede y ünsüzü düşüyor, üçüncü hecede -ne düşüyor ve sonra Türkçenin yapım eki -ci getiriliyor), Mirazciev, Mollov, Mumciev, Mutafov, Mutaçiev (yabancı bir sözcük olarak meslek ve sanat adını bildiren mutaf, bir de -ci yapım ekini almış), Nalbantov, Orozov (ilk hecedeki h ünsüzü düşüyor), Padarev (ilk hecede pan hecesi eksik oluşmuş), Pamukov, Pamukçiev (-cı, -ci yapım ekleri yerlerini değiştirmiş), Papazov, Parmakov, Ramadanov, Tokuşev, Cevizov, Rizov (-ı, -ı' nin yerini almış), Sakarski (-ski soyadı takısı), Sakarov, Sakızov, Salambaşev (birinci hecede yumuşak g düşmüş, sağ yerine sa oluşmuş, yani Sağlambaşev), Samarciev (semer sözcüğünün çok eski bir biçimi), Saraliev (bu sözcük Bulgar dilinde Türk baklavalarına verilmiş bir ad. Aslında saraylı anlamının bozuk bir şekli olsa gerek), Sarafov, Sariev, Sahatçiev (Türkçedeki çift a' lar Bulgar dilinde h sesiyle değiştirilmiş), Sivriev, Spahiyski (sipahi sözünün soyadı takısı olarak kullanılışı), Sultanov, Tabakov, Tamamciev (anlamı yorumlamak güç, fiilden oluşan bu sözcük tamlamayı yapana verilen bir takma ad olsa gerek), Taslavkov, Tatarov, Tauşanov (Türkçenin y ünsüzü düşerek oluşmuş), Tekeliev (Bulgarçada çift ünsüzler (yabancı sözlerde) sık sık düşer, böyle örnekler verdik), Terziev, Topalov, Topuzov, Torbov (torba sözünün a ünlüsü düşmüş), Traşliev

(Bulgar dilinde birinci hecede iki ünsüz ardı ardına gelebilir. Türkçede yabancı olan telaffuz her vakit bir ünlü ilave edilerek telaffuz edilir. Hatta Türk radyo ve televizyonlarında bile sıpor deniyor, spor olmasına rağmen, bu sözcükte ilk iki ünsüz arasından ı ünlüsü düşmüş), Tütünciev, Uzunov, Unciev (-cu yapım eki yerine -ci yapım eki gelmiş), Urumova (kadın soyadı), Fındıkov, Ferecanov (ferace sözcüğünün değişikliğe uğramasından sözcük Türkçe güç çözümleniyor), Fetvaciev, Fidanov, Furnaciev (hurma sözü Bulgarcada ilk heceye f ünsüzü getirilerek oluşturuluyor), Fırtınov, Haydutov, Haytov (hayta sözcüğünün son a ünlüsü düşmüş), Hanciev, Hanımov, Harbov, Hocev (hoca sözcüğünün son a ünlüsü düşmüş), Horozov, Çadırov, Çakalov, Çavdarov, Çakmakov, Çakırov, Çalıkov, Çalımov, Çamov, Çankov (çan sözcüğüne getirilen -ko eki olmuştur), Çarıkçiev, Çauşev (Türkçenin v ünsüzü düşmüştür), Çelebiev, Çerkezov, Çeşmeciev, Çilov (bu sözcük ya çil kuşu, ya da vücutta oluşan çil sözünden gelse gerek), Çilingirov, Çiplakov (ı ünlüsünü i ünlüsü değiştirmiş), Çobanov, Çolakov, Çomakov, Çorbaciev (Bulgar dilinde bu sözcük varlıklı zengin kişilere eskiden verilen bir san, yani Türkçe anlamından uzak), Şabanov, Şalvarciev, Şamliev, Şanov, Şapkarev, Şeytanov, Şekerciev, Şekerov, Şişkov, Şişmanov, Yabanciev, Yarımov, Yavaşev.

Bunların dışında çağdaş Bulgar dilinde adını anmadığımız birçok soyadları vardır. Örneğin: İribacakov (bacakların iriliği değil de eğri olduğunu belirtiyor). Gulâşki soyadı ünlü bir yazarındır. Aslında güllü aş sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Tokuşev tokuşmak eyleminden türemiştir. Hatta Bokov gibi kaba soyadları da vardır.

Hülasa olarak: Bulgarcada cinsiyet var. A'lar kadın, dişil sözcüklerinin simgesidir. Soyadlarında da OV eril, OVA dişil soyadlarını bildirirler. Yani Budakov – eril, Budakova – dişil. Bunların dışında kara, sarı, küçük, kocaman sıfatları birçok soyadlarının başında bulunur. Karaivanov, Sariivanov, Kocaiivanov, Küçükivanov gibi.

Kişi adları soyadı olarak da kullanılmaktadır. Bu konuda Prof. Dr. Şükürü Halûk Akalın şunları belirtmiştir: “Kişi Adları Sözlüğü halkımızın en çok başvurduğu kaynaklardan biri hâline geldi. On iki bine yakın kişi adının yer aldığı bu sözlükte adların anlamları, kökenleri, söylenişlerinin yanı sıra kız mı, erkek mi oldukları da belirtilmektedir”.

Bu açıdan soyadlarının kökeni çok önemlidir. İşte bu yoldan giderek yazımızın başında dahi bu özelliklerin kökenini çok eski zamanlara bağlamıştık. Gelgelelim günümüzde de bu soyadları varlığını korumaktadır. Karaykov gibi pek nadir rastlanan daha birçok soyadları günümüzde hiç de yadırganmadan kullanılmaktadır.

Dil varlığı çok çetin bir varlıktır. Her ulusun dilinde böyle eskileri saklayan simgeler olsa gerek.

Bulgarların soyadları (bazıları) Türk dilinin genel kurallarınca olmuşa benzeseler de ses benzeşmeleri gibi özellikler yine Bulgarcanın konuşma kurallarına uymuşlardır.

Dil bilgisi açısından ad, adıl, sıfat, eylem gibi özellikler yine “kurlsız” olarak soyadı olmuşlardır. Örneklere bir göz atalım:

Çarıkçiev Beşev
Gaytanciev Beyazov
Abaciev Bereketov
Arabaciev Benliev
Uncuev Benev (ben)
Sirkeciev Bekârov (bekâr)
Taşçiev Bekriev (bekri)
Kömürcüev Beev (bey)
İkinciev Bozduganov
Tütünciev Bozev (boz)
Ormanciev Bozukov
Alvaciev (halvacı) Boynuzov
Arpacikov (arpacık) Boyukliev (bıyık)
Baltaciev Boşev
Baklaciev Abraşev
Balıkçiev (balıkçı) Adamov
Bunarciev (bunarcı) Akabaliev (ak abalı)
Dermenciev (değirmenci) Alacov
Avciev (avcı) Ambarev (ambar)
Bıçakçiev (bıçakçı) Amucev (amca)
Bozgunov Bacakov (bacak)
Birinciev Atev (at)
Beşliev (beşli) Bairov (bayır)

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Halûk (2006), Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın'ın 74. Dil Bayramı'nın Açış Konuşması, *Türk Dili dergisi*, s. 659, S. 421-427, Ankara.
- Akalın, Şükrü Halûk (2005), Dil Bayramı Açış Konuşması, *Türk Dili dergisi*, S. 647, s. 402, Ankara 2005.
- Banguoğlu, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Ankara.
- Ediskun, Haydar (1963), *Yeni Türk Dilbilgisi*, İstanbul.
- Esin, Berna (2006), Ağızların Baskın Olduğu Bölgelerde İletişim Araçlarının Türkçe Öğretimine Etkisi, *Türk Dili dergisi*, S. 243, s. 651.
- Gencan, Tahir Nejat 1966, *Dilbilgisi*, İstanbul.
- ГЪЛЪБОВ, Г. Граматика на турския език, София 1966 (Türk Dili Grameri).
- Göker, Osman (2001), *Uygulamalı Türkçe Dilbilgileri*, Ankara.
- Кононов, А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка(Москва – Ленинград, 1966 (Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri).
- Korkmaz, Zeynep (2005), *Türkçenin Yapısı ve İşleniş Özelliklerine İlişkin Değerlendirmeler Üzerine*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s. 648, S. 1494-504, Ankara.
- МЛАДЕНОВ, Ст. История на българския език, София 1979 (Bulgar Dili tarihi). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Milli Eğitim Bakanlığı, 2004.
- Türkçe Sözlük* (1998),– TDK cilt I, II, Ankara 1988.
- Yılmaz, Ejder (1966), *Hukuk Sözlüğü*, Ankara.
- Телефонен указател на София, 1983г. (Telefon Kılavuzu).
- Андрейчин Л. и др. Български тълковен речник, София 1963 (Bulgarca Sözlük).